EEN ANDERSDENKENDE IN DIEMEN

EEN INTERVIEW MET KIRILL GRADOV

egbert heslinga / henk mulder

Egbert Heslinga en Henk Mulder zijn beiden doctoraalstudent Nieuwste Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

Eén van de in Nederland verblijvende Russen is Kirill Gradov, journalist bij de Volkskrant. De heer Gradov, die in het begin van de jaren zeventig geëmigreerd is, was in de Sovjetunie na zijn dienstijd journalist bij een provinciale krant. Enkele korte verhalen over zijn leven in Rusland - aanvankelijk verschenen als columns in het *NRC-Handelsblad* - werden in 1977 gebundeld in het boek *Veel geluk Kameraad* Naast de vele artikelen over de Sovjetunie die hij in diverse kranten publiceerde, zal binnenkort een tweede boek verschijnen met korte verhalen over Rusland. Op dinsdag 29 maart 1983 zochten wij de heer Gradov op in Diemen en noteerden het volgende gesprek.

journalistiek

- We willen graag eerst ingaan op uw ervaringen als journalist in de Sovjetunie. We hebben uw boekje *Veel Geluk Kameraad* gelezen (Uitgegeven bij Erven Thomas Rap, Baarn, 1977) gelezen, en daarin stipt u hierover een aantal dingen aan. U stelt dat de Westerse pers volgens u bepaalde positieve aspecten van de Sovjetunie meer zou moeten benadrukken. Wat bedoelt u hier precies mee?

Ik vind dat de Westerse pers de Sovjetunie vakkundiger zou kunnen beschrijven. De Westerse pers, en dat geldt met name voor de Nederlandse, heeft de neiging om Rusland te beschrijven als een land waar totaal belachelijke dingen gebeuren. Dus op de manier van 'moedertje Rusland' waar alles merkwaardig verloopt en waar de mensen er raar uitzien. Het is natuurlijk wel vaak leuk om in een journalistiek stuk met een anekdote te beginnen; een 'lachverhaal' trekt nu eenmaal de aandacht van de mensen. De anekdote is trouwens een typisch Russisch verschijnsel. Met behulp hiervan wordt kritiek op de Sovjetregering geuit, maar als het ware 'verpakt', dus tamelijk ongevaarlijk voor degene die dit genre beoefent. Zijn boodschap is echter duidelijk voor degene die die het begrijpen wil.

- U vermeldt dat de meeste kranten in de Sovjetunie niet meer dan vier pagina's dik zijn, en dan zijn die kranten nog voor het grootste gedeelte gevuld met verhaaltjes over 'gewone mensen'. Waarom vindt u het jammer dat dergelijke artikelen in gewone Westerse kranten nauwelijks worden aangetroffen?

Voor de Rus is de 'gewone mens' die ergens mee bezig is en bepaalde kleine zorgen heeft heel belangrijk. In de Russische literatuur wordt veel aandacht besteed aan de zogenoemde 'kleine mens'. Gogol en Tsjechov hebben hierover geschreven. Deze thematiek hoort bij de Russische mentaliteit, en dat komt in de Russische pers tot uiting. Als ik het geduld zou hebben om een krant als de *Telegraaf* te lezen, dan kan ik af en toe, als het mij lukt door het goedkope 'sensationalisme' heen te prikken, artikelen lezen over 'gewone mensen'. Maar deze dingen zijn niet interessant voor kranten als het *NRC-Handelsblad* of de *Volkskrant*. En dat is jammer, want ik verlang vaak naar verhaaltjes die gaan over iemand die een klein bedrijfje heeft, of over iemand die iets leuks heeft uitgevonden. Dat soort informatie zou in Nederlandse kranten meer moeten worden gegeven, om de pers hier warmer en menselijker te maken.

Omslag van *Veel geluk, kameraad*

- Wij zijn echter van mening dat de *Telegraaf* over zaken schrijft die iedereen gelijk aanspreken en vaak niet moeilijk zijn; doorwrochte politieke en economische beschouwingen zijn er niet in te vinden.

Ja, dat klopt. De Russische pers lijkt dan ook een beetje op de *Telegraaf* en op provinciale bladen, alleen er is geen 'sensationalisme'. Maar wat inderdaad opvallend is, is dat de Sovjetunie de problemen waar het werkelijk om gaat verbergt door de aandacht te fixeren op de 'kleine mens'. De *Telegraaf* publiceert niet zo enorm veel cijfermateriaal, en niet zoveel nietszeggende dingen als de *Pravda* of de *Izvestija*. Russische lezers van deze kranten worden overdonderd met cijfers die absoluut geen beeld geven van de politieke en economische situatie.

- Hoe gaat een journalist in de Sovjetunie nu te werk?

In ieder geval wordt er niet over nieuwe dingen geschreven. Men is vreselijk voorzichtig als het gaat om nieuwe ideeën, en om nieuwe initiatieven. Alleen als een journalist van de Partij toestemming krijgt, dan kan hij over een 'nieuwtje' schrijven. Maar in Rusland is een journalist per definitie een conformist en dat geldt ook voor zijn stijl. Als hij op eigen houtje in zijn artikelen nieuwe constructies, en een andere manier

M 708 № 3457 6 F.

РУССКАЯ МЫСЛЬ

6 F. № 3457. Четверг 24 марта 1983. Jeudi 24 Mars 1983. Тридцать сёдьмой год издания. Trente septième année. **LA PENSÉE RUSSE** Редакция и контора: 217, rue Faubourg St. Honoré 75008 Paris. Tél.: 563-94-47 ou 563-21-83. Почт. счет: C.C.P. 5883-44 K. Paris.

Виктор ВАЛЬДЕМАР

«Марксизм сегодня»

Когда читаешь эти слова, реакция совершенно автоматическая и естественная: какой марксизм? Ведь никакого марксизма сегодня нет; а есть люди, идущие дальше и считающие, что его нет и никогда не было.

Многие историки рассуждают так: если бы не было Ленина, не было бы и революции в России... И далее: если бы не было Маркса, не было бы и Ленина. Другие историки считают, что то, что принято называть октябрьской революцией, было на самом деле просто государственным переворотом, который устроили решительные, на все готовые люди, использовавшие подходящий исторический момент для того, чтобы установить свою диктатуру над самой большой империей в мире. По этим и по другим подобным вопросам идет дискуссия вот уже 65 лет; написано бесчисленное количест-

Лех Валэнса снова участвует в общественной жизни

Лех Валэнса пытался присоединиться к участникам демонстрации в Гдыньске, но милиция не пропустила его.

Кроме демонстраций 13 марта в Гдыньске, Варшаве и Вроцлаве, о которых мы сообщали в прошлом номере, в тот же день прошла демонстрация и в Катовицах, а 14 марта состоялась новая демонстрация в Гдыньске.

Государственного совета ПНР, 224 осужденных за время военного положения помилованы в соответствии с процедурой, введенной в декабре прошлого года. Эта процедура, предусматривающая применение помилования

Положение на Ближнем Востоке

В Ливане продолжаются стычки и нападения на Международные силы. На снимке грузовичок, из которого неизвестные террористы (их не удалось поймать) открыли огонь по итальянскому отряду.

На прошлой неделе в Бейруте участились покушения на солдат, принадлежащих к Международным силам. В конце января и в начале февраля были совершены покушения на французских солдат из Международных сил, в таких ранены 5 американских и 11 итальянских военнослужащих. Пока, однако, все эти террористические акты не поколебали решимости правительств демократических стран продолжать оказывать помощь Ливану.

На прошлой неделе под Сайдой было напряжение в южноливанской долине Бекаа. В середине прошлой недели они подвергли израильские позиции массированному артиллерийскому обстрелу. Израильтяне нанесли ответный удар, а затем расширили свой плацдарм на высотах северного населенного пункта Кавад эль-Лоз, чрезвычайно важного в стратегическом отношении. Одновременно участились разведывательные полеты ВВС Израиля над западными и южными частями Бекаа.

Новый начальник генерального штаба

Voorblad van het Russische emigrantenblad *La Pensée Russe*

van schrijven toepast, dan wordt dat hem niet in dank afgenomen. De Russische journalist geeft zo weinig informatie, dat alles wat hij geeft al heel wat is. Hier in het Westen daarentegen is het een en al analyse, dat raast maar door! Als krantenlezer ben je hier een 'informatie-verwerkend beest'. Ik moet zeggen dat de Nederlandse maatschappij op een veel hoger niveau staat dan de Russische; maar deze hoge ontwikkeling veroorzaakt wel problemen als vervreemding en dat wordt met de voortgaande automatisering alleen maar erger. Bij de *Volkskrant* tik ik tekstjes in op een computer met een monitor, en die tekst komt direct in de krant; daar komt geen typograaf meer aan te pas en dat betekent weer een menselijke schakel minder. In de Sovjetunie zijn zulke menselijke schakels nog wel aanwezig omdat de Sovjetmaatschappij qua efficiëntie nog in het stenen tijdperk verkeert. De *Pravda* kwam op een gegeven moment met het bericht dat een fabriek begon met de produktie van systeemkaarten voor kantoren. Er werd een kaartsysteem geïntroduceerd dat hier al lang verouderd is. Dat is daar nieuws! Dat komt in de *Pravda*, een krant met een oplage van 8 miljoen! Dan denk je toch, goh ... nu vinden ze een kaartsysteem uit met verschillende kleuren en zo en dan halen ze er een moderne buitenlandse term als 'rating' bij om het te typeren. En daar zijn ze vreselijk trots op, organisatietechniek noemen ze dat!

oost-west percepties

– Om op een andere vraag over te gaan, u kent ongetwijfeld het boek *The Russians* van de Amerikaanse journalist Hedrick Smith. Wat vindt u van zijn analyse van de Sovjetmaatschappij?

In Rusland vond men dat een slecht boek, omdat Russen denken dat buitenlanders per definitie niets van de Russen snappen; alleen een Rus kan over Rusland schrijven. In het in Parijs verschijnende emigrantenblad *La Pensée Russe* werd op een dergelijke afkeurende wijze over het boek van Hedrick Smith geschreven. Zelf vind ik het een prima boek; Smith heeft problematische zaken op een flexibele manier beschreven.

– Wat ons opviel was dat Smith heel sterk de gespletenheid van de Russen ten opzichte van vreemdelingen benadrukt; aan de ene kant heel spontaan, maar aan de andere kant ook heel formeel.

De Russen zijn gespleten ten opzichte van alles! De Russische mens is een schizofreen. De Rus denkt bepaalde dingen die hij niet mag uiten, en hij mag dingen uiten die hij niet denkt.

– Is dat pas zo sinds de revolutie? Of was dit onder het tsaristische bewind ook al het geval?

Ik denk pas sinds de Bolsjewisten aan de macht zijn gekomen. Daarvoor was er toch meer vrijheid. Onder geen enkele tsaar zijn zoveel mensen vermoord, als onder Stalin.

– U wilde op een gegeven moment uit Rusland weg, en u moest daarom een visum aanvragen. Dat was waarschijnlijk een gevaarlijke stap. Wat vindt u in dit verband van de door Jerzy Kosinsky beschreven methode voor het verkrijgen van een visum, door middel van het oplichten van het bureaucratisch apparaat en door allerlei falsificaties? Acht u zoiets denkbaar?

Wie is Jerzy Kosinsky? Iemand heeft hem eens heel goed getypeerd: 'Gogol narrated by Kafka', en dat klopt wel volgens mij. Kosinsky is een vindingrijk iemand, die over alles op een inderdaad zeer Kafkaëske manier schrijft, dus ook over het bemachtigen van een visum. Maar natuurlijk is en blijft het een heel moeilijke procedure en de risico-factor is vrij groot, maar mensen doen het en het lukt ze om Rusland uit te komen. Maar het wordt steeds moeilijker. Dit jaar hebben 81 Russen hun land kunnen verlaten, in vergelijking met duizenden in de jaren '73, '74 en '75. Dat heeft uiteraard te maken met de betrekkingen tussen de Sovjetunie en het Westen, en die betrekkingen staan nu op een heel laag pitje. Het Westen heeft geen mogelijkheden om de Sovjetunie onder druk te zetten, zowel op het gebied van de emigratie, als wat betreft het mensenrechtenbeleid. Het Westen wordt in de ogen van de Sovjetunie steeds verdachter. Ze hebben in het verleden

veel mensen laten vertrekken, en dat deden ze als een gebaar van 'goodwill'. Ze vinden echter dat het Westen dit gebaar niet voldoende geappreciëerd heeft.

- Er wordt ook wel beweerd dat het feit dat de Sovjets mensen hebben laten gaan, gezien moet worden als een soort uitlaatklep; als de spanningen te groot worden, moet de stoom van de ketel.

Oké, maar die spanningen zijn nu niet kleiner dan in het verleden, en toch resulteert dat niet in een soepeler emigratiebeleid. Ze stoppen de mensen nog steeds in psychiatrische inrichtingen en kampen. Op een gegeven moment was Brezjnev welwillend genoeg om détente te introduceren. Détente en het bezoek van Nixon aan Moskou, dat was een ongelooflijk verschijnsel! In die tijd was er geen woord van kritiek op het Westen in de Russische pers; de Russen begonnen toen anders tegen de wereld aan te kijken.

- Heeft de Russische pers daarom misschien zo weinig, eigenlijk geen aandacht besteed aan de Watergate-affaire?

De Russen hebben het niet over Watergate gehad, omdat ze het niet konden verklaren. Want hoe kun je in vredesnaam aan een Rus verkopen: 'Nixon mag geen president meer blijven, want hij heeft de boel opgelicht!' Je moet dan eerst uitleggen waarom Nixon überhaupt niet mocht doen wat hij deed, want in de ogen van de sovjetburger kan de Partijleider zich alles permitteren. Voor alles wat hij wil regelen, even een paar telefoontjes en hij krijgt meteen alle papieren, zo werkt dat. Watergate is in de Sovjetunie ondenkbaar, en het is daar niet uit te leggen; als de Russen altijd wordt voorgehouden dat de Amerikanen slechterikken en imperialisten zijn, dan kun je ze niet plotseling vertellen dat hun president geen recht heeft om bepaalde verkeerde dingen te doen. Een Rus zou dat niet kunnen begrijpen.

In Rusland hebben de leiders onbeperkte macht. De KGB kan overal komen, dat is geen probleem. Als je in de Sovjetunie Watergate zou uitleggen, dan wordt je beschouwd als een anti-sovjetelement, iemand die het Sovjetsysteem ondermijnt. Brezjnev kan alles, en Andropov kan nog meer. Toen ik hier in het Westen zat, en over de Watergate-affaire hoorde, vond ik ook dat ze in Amerika te ver gingen. Teveel democratie is ook niet goed. Een president die niet in mag breken? Onvoorstelbaar! Je kunt een president toch niet zomaar naar huis sturen omdat hij wat gesjoemeld heeft? Dat moet toch kunnen, hoe kan anders een maatschappij functioneren? Zo dacht ik er toen over.

generational changes

- Wat vindt u van het recentelijk in het *NRC-Handelsblad* gepubliceerde anti-communistische manifest van Solzjenitsyn?

Het probleem is dat zodra je de Sovjetunie beschrijft zoals Solzjenitsyn dat doet, en dat klopt, dat is de waarheid, dan is je stof snel uitgeput. Heel duidelijk en fel beschrijft Solzjenitsyn hoe in de Sovjetunie de mensen, de natuur, alles kapotgemaakt wordt. Het gaat primair om macht en overleving van het systeem in de Sovjetunie. Ik ben geen voorstander van dit soort journalistiek, maar als mijn mening wordt gevraagd, moet ik wel eerlijk zeggen dat Solzjenitsyn gelijk heeft.

- Solzjenitsyn is wel erg fel, vindt u niet?

Fel! Zwart-wit! Maar dat is typisch Russisch, zwart-wit en fel. Solzjenitsyn heeft wel gelijk; het Russische systeem heeft iets duivels in zich. Dit systeem vernietigt niet alleen zichzelf, maar kan zover gaan dat als zij het nodig mocht vinden de wereld zal vernietigen. Voor de Russen is de ideologie het belangrijkste en de ideologie mag niet vallen; als die

Détente (Uit: Intermediair)

valt dan valt alles. Dan kunnen overal vraagtekens bij gezet worden. Waarom de Communistische Partij, waarom Stalin, waarom de slachtoffers? De Russen moeten zich continu bezig houden met het idee dat hun waarden en normen echt en reëel zijn en dat daar niet aan getwijfeld mag worden. In Nederland kan een journalist met een schrijfstijl à la Solzjenitsyn niet bestaan, want de meeste Nederlanders zouden zo iemand er van betichten simpel weg erg anti-Sovjet te zijn. Hier moet je uitgebalanceerd over de Sovjetmaatschappij schrijven, en natuurlijk, de Sovjetmaatschappij is meer dan een opeenstapeling van slechte dingen.

- Uw boek maakt inderdaad een tamelijk genuanceerde indruk.

Ja, want ik schrijf voor mensen die wat willen weten; als ik zeg: De Sovjetmaatschappij is dit en dat en dat, dan ben ik gelijk al op het eindstation, want dan valt er verder niets meer te zeggen. Je hebt met het volgende verschijnsel te maken; ik kan vandaag de Sovjetunie niet uitleggen zoals het is, want iedere Nederlander ervaart de Sovjetunie als een slechtere uitvoering van Nederland. Men denkt hier: 'Zo slecht kan het daar toch niet allemaal zijn?'. Ik ben echter een welwillend persoon, en wil voor een bepaalde tijd de grootste problemen van de Sovjetunie vergeten, dan kun je tenminste iets nieuws brengen; een andere blik op de Sovjetunie. Ik probeer op veranderingen te wijzen, bijvoorbeeld op het feit dat er nieuwe generaties komen; dat is ook een van de meest bekende ontdekkingen van veel Sovjetologen momenteel. Er komen veranderingen in de Sovjetunie en die veranderingen hangen samen met 'generational changes', en die zullen gaan leiden tot een liberalisering van de maatschappij. Ik geloof daarin. De Sovjetunie is een staat die gepoogd heeft een eigen visie op te wereld te creëren, en die poging is grotendeels geslaagd. Musici, kunstenaars en literatoren hebben daar een aandeel in gehad. Ik denk in dit geval ook aan het Russische aandeel in de modernistische beweging. Toen kwam Stalin, en die heeft alles kapotgemaakt. Sinds die tijd komen alle nieuwe dingen uit het Westen. Zo langzamerhand is de Sovjetunie in het Westerse cultuurpatroon gaan zitten, en dat heeft als consequentie dat de Sovjetunie op den duur toch westerser moet gaan worden. Toen ik scholier was, was Rock en Roll verboden, en dat is nu toegestaan; drumstellen, elektrische gitaren, alles kan. En waar komt dat vandaan? Niet uit Siberië! Alles komt uit het Westen: mode, technologie, alles. Het Westen is de toekomst van de Sovjetunie. De Russen hebben hun eigen visie op de wereld verloren. De Sovjetunie is volgens mij te vergelijken met Oosterijk-Hongarije in het laatste kwart van de vorige eeuw; een te groot land, teveel nationaliteiten, en te weinig samenhang.

- U stelt dat alles in de Sovjetunie op het Westen is afgestemd. Maar gaat dat nu ook op voor de kunst?

Voor een groot gedeelte wel, maar er zijn ook andere tendensen in de Sovjetunie. In de Russische literatuur is de dorpsroman heel belangrijk, wat toch ongelooflijk is in een maatschappij die steeds technologischer wordt. Dorpsschrijvers zijn op het ogenblik weer populair en dat is oer-Russisch; terug naar de Russische bronnen, maar die bronnen helpen niet om de kloof met het Westen te overbruggen. Integendeel! Wat kan een boer nu vertellen aan de Rus die vooruit wil komen, en zich bezighoudt technologie en ruimtevaart en zo; niets toch zeker! Er zijn in het Russische denken altijd twee richtingen te onderscheiden geweest; de ene richting werd vertegenwoordigd door de zogenaamde *zapadniki* en de andere door de slavofielen; *zapadniki,* dus westerlingen, waren van mening dat de Russische cultuur deel uitmaakte van de wereldbeschaving en daar moest men zich dan ook op richten. Slavofielen daarentegen waren van mening dat Rusland een heel eigen ontwikkelingsweg diende te volgen, en dat de opbouw van het communisme ook bij deze ontwikkeling behoorde. Dus de Russen als pioniers van het communisme.

- Welke films uit het Westen laten ze bijvoorbeeld zien?

Bergman is bijvoorbeeld hier vreselijk populair. Maar ze hebben slechts één film van Bergman daar toegelaten: 'Wilde aardbeien'. De keuze is ontzettend klein.

- Maar een film als 'La grande Bouffe', een hele decadente film, waarom mag die wel vertoond worden? Omdat die symptomatisch zou zijn voor het Westen?

Ja, zeker. Maar ze schieten hun doel voorbij, want de mensen die zo'n film zien, prikken daar doorheen! Ze willen graag net zo leven, als de mensen in die film.

dissidenten

- Wij zouden graag nog wat aandacht besteden aan de dissidentenbeweging. Wat vindt u bijvoorbeeld van de schrijver Zinovjev?

Over hem heb ik in de *Volkskrant* al eens geschreven. Zinovjev is een zeer interessant mens. Tegen een journalist van het *Parool* heeft hij eens gezegd: 'Ik zit liever in een Sovjetcel dan in het Westen'. Dat is de tragiek van de Sovjetemigrant.

- Ervaart u dat ook zo?

Soms wel, soms niet, dat schommelt. De ene dag gaat het vrij goed en de volgende dag krijg je een klap. Je blijft ontheemd. Wat mij in de Sovjetunie aantrekt is heel moeilijk te zeggen; af en toe denk ik dat het de hoogste tijd wordt dat ik mij met andere dingen ga bezighouden. Maar ja, er is nu eenmaal een grote behoefte in Nederland aan mensen die wat over de Sovjetunie kunnen vertellen. Ik zit in een bepaald gareel, eigenlijk ben ik hier meer Rus geworden dan in de Sovjetunie. Overigens geloof ik, om het even over wat anders te hebben, dat de Nederlandse samenleving communistischer is dan de Russische. Ik denk dan aan bejaardenzorg en de sociale voorzieningen en respect voor de medemens.

- Dus u kunt nog wel enige waardering opbrengen voor het Marxisme 'an sich'?

Omdat ik tijdens mijn studie zo hard werd 'gepushed' om mij met het Marxisme bezig te houden, heb ik daar een geweldige aversie tegen gekregen en die is nog steeds niet helemaal over. Maar misschien dat ik op den duur Marx wel weer eens zal lezen, want ik geloof dat de Sovjetunie onze voorstelling van het Marxisme ontzettend heeft bedorven. Ik wil wel opmerken, en dat is ook wel heel bekend en populair, dat de marxistische theorie de psychologie negeert.

- De communistische historicus Roj Medvedev vindt alles wat Stalin gedaan heeft verschrikkelijk, maar over Lenin wil hij geen kwaad woord horen. Hoe staat u hier tegenover?

Ik vind dat Roj Medvedev een van de weinige Russische wetenschappers is naar wie met aandacht geluisterd

moet worden. Hij behoort in Rusland tot een zeer kleine groep van bonafide wetenschappers. Maar wat Lenin betreft, over hem lopen de meningen uiteen; sommigen beweren dat hij het voorbereidende werk heeft gedaan voor Stalin, maar anderen zeggen: nee, Lenin wilde het allemaal heel anders. Kijk maar naar de NEP. Dat was een heel interessante politiek, waarmee de Russische maatschappij op een tamelijk hoog niveau bleef zonder dat maatregels als zuiveringen noodzakelijk waren. Maar ik vind het moeilijk om hierover een heel duidelijke mening te hebben. Als je de discussie volgt blijkt dat men er steeds meer toe neigt Lenin en Stalin over één kam te scheren. Ik heb een paar maanden geleden nog met iemand gesproken, van bijna honderd jaar, Raptschensky, - hij is een paar weken geleden overleden - die beweerde Lenin gekend te hebben. Wat hij over Lenin zei was niet zo best. Lenin zou vreselijk hard geweest zijn en meningen van anderen bestonden voor hem eenvoudig niet. Onder Lenin werden ook vrij gemakkelijk mensen vermoord, met behulp van de Tsjeka, wat later de KGB zou worden.

- Wat is in uw ogen nu een dissident?

In feite ontkennen de Russen het begrip; en als ze het dan toch moeten gebruiken hanteren ze twee begrippen door elkaar heen: dissident en 'andersdenkende'. Het verschil is niet precies duidelijk. Er moet onderscheid gemaakt worden tussen dissidenten die nog in de Sovjetunie wonen en werken en dissidenten die uitgeweken zijn. Dissidenten in de Sovjetunie zijn in mijn ogen fantastische en moedige mensen. Alleen in de Sovjetunie weten ze precies waartegen ze ageren, maar in het Westen verandert dat. In het Westen gaan ze door met dezelfde activiteiten; Solzjenitsyn bijvoorbeeld zegt: 'Jullie moeten hard en onverbiddelijk met de Russen omgaan'. In feite wil hij dat de Westerse mentaliteit verandert. Hij wil dat het Westen aggressiever wordt, en ik vind dat niet zo positief. Ik moet wel zeggen dat de Amerikaanse denkwijze steeds meer op de Russische gaat lijken. Reagan zie ik als een Sovjetpresident in het Witte Huis. De wereld heeft dus nu twee Sovjetpresidenten, ze spreken allebei dezelfde taal! Maar om nog even terug te komen op de dissidenten; wie van hen blijven in het Westen ageren tegen de Russische regering, behalve Solzjenitsyn zou ik nog slechts een paar namen kunnen noemen: Boekovski bijvoorbeeld, Grigorenko, misschien Plyushch? Zij schrijven manifesten en protestbrieven, maar wat haalt dat eigenlijk allemaal uit? Amalrik begon wat over de democratische beweging te praten; in zijn ogen was die veel belangrijker, dan in de realiteit het geval was. In zekere zin heeft Amalrik een beetje last van grootheidswaanzin gehad: 'Allemaal koppen dicht, zoals ik het zeg is het en niet anders'.

- Maar er zijn toch ook dissidenten die de nadruk leggen op het recht; zij hebben allereerst de bedoeling om wat aan de Sovjetconstitutie te veranderen. Ze geloven dat daardoor verbeteringen zullen optreden.

De constitutie is er alleen voor de buitenwereld, en in feite nietszeggend, iets officieels. Daar zie je ook weer de gespletenheid van de Rus; er is een officiële mentaliteit en een on-officiële mentaliteit. Als je een politieman op de grondwet wijst, dan wordt je uitgelachen en als naïef beschouwd. Ik geloof wel dat de Sovjets continu bezig zijn met hun wetten; ze formuleren de wetten nu preciezer, waardoor je eerder weet waar je aan toe bent en wat je wel en niet kunt zeggen. En wat de mensenrechten betreft, ik wil niet zeggen dat er wetten komen, maar de situatie is wel veranderd; nu wijzen de autoriteiten op het bestaan van wetten, terwijl dat vroeger in het geheel niet gedaan werd, toen bestonden er eenvoudig weg geen wetten. Wat dat betreft is er sinds Stalin wel een bepaalde ontwikkeling op gang gekomen; er zijn nu zelfs wetten die de autoriteiten ergens toe verplichten. Ze accepteren nu blijkbaar dat er een probleem bestaat dat 'mensenrechten' heet, en dat is een positieve ontwikkeling in vergelijking met de Stalintijd.

- Maar denkt u niet dat een verandering van de constitutie een democratiseringsproces op gang kan brengen?

Ik geloof, en dat heb ik al eerder gezegd, dat dit alleen door 'generational changes' gerealiseerd kan worden. Maar ik geloof niet dat de Russen hun land op korte termijn in een democratische staat kunnen veranderen; dat kan niet! Communisme of niet, de Russen zitten met hetzelfde probleem waar ze mee gezeten hebben voor de revolutie. De revolutie heeft in die zin weinig veranderd voor een Rus die ergens ver buiten Moskou woont. De partijsecretaris heeft daar nog steeds de absolute macht en de rest likt zijn laarzen, bij wijze van spreken, en dat deden ze in de tsarentijd ook. De Russen zijn per definitie autoritair, en hier in verschillen ze van de volken die ten Westen van de Russen wonen. De Esten, de Letten en de Litouwers zijn veel minder autoritair en die gaan ook anders met elkaar om. Je kunt dan ook zeggen dat in de Sovjetunie eigenlijk verschillende soorten van communisme bestaan.

militarisme

- U bent in dienst geweest in de Sovjetunie. Hoe kijkt u nu terug op die tijd en wat is uw mening over het Russische militarisme ?

Het militarisme wordt in de Sovjetunie vreselijk verheerlijkt; De Sovjets zijn zo militaristisch, dat zij niet eens meer merken dat zij militaristisch zijn. Toen ik in het leger zat, deed mij dat toch wel wat, dat militaire vertoon. Je zit in een tank, en wauw! Dat heeft met oer-instincten te maken, met kracht. Niemand vertelt je daar echter dat het immoreel is om op mensen te schieten. De *Pravda* stikt van foto's van het Sovjetleger en een eindje verder op lees je dan over de vredesbewegingen in het Westen. Dat wordt daar heel leuk gevonden er er wordt heel positief over geschreven. De oorlog wordt verheerlijkt, en oorlogshelden blijven in de herinnering voortleven. Er zijn Russen die de oorlogstijd opwindend en avontuurlijk vinden, in ieder geval leuker dan een tijd waarin alleen maar gewerkt moet worden. Werken is vervelend, dan drinken ze nog liever wodka. Er zijn schrijvers in de Sovjetunie die na de oorlog geboren zijn, maar die romans over de oorlog schrijven, omdat daar een enorme behoefte aan blijft bestaan. Aan de andere kant is het wel zo dat de contacten tussen het leger en de bevolking niet overal zo goed zijn. In sommige gebieden worden de soldaten als indringers beschouwd, als 'Russen'. In de Sovjetunie wordt vaak met minachting naar soldaten gekeken.

- Wat merkwaardig. Het militarisme staat hoog in het vaandel en toch wordt er met minachting naar de gewone soldaat gekeken?

Inderdaad. En als er een oorlog uitbreekt zou ik niet graag in de schoenen van een Russische soldaat staan. Als je verzeilt raakt in Polen of in een van de Baltische republieken, dan gaat de bevolking zonder meer op je schieten. Ook binnen de Sovjetunie zelf bestaan vreselijke spanningen. Denk maar aan allerlei nationalistische bewegingen, bijvoorbeeld de Litouwse katholieke kerk. De Letten en de Litouwers kunnen de Russen niet luchten of zien!

- Wanneer zullen de Sovjets op een normale manier over hun problemen gaan praten?

Onder Chroesjtsjov kon over heel veel dingen gepraat worden, maar die is aan de kant gezet omdat hij te 'voluntair' was. Sinds die tijd is de censuur verscherpt en de berichtgeving kariger geworden. Maar ik heb de indruk dat er momenteel onder Andropov andere tendensen waar te nemen zijn; nu staan er in de Pravda wekelijks bulletins over vergaderingen van het Politbureau en dat is een stap in de richting van een betere berichtgeving. Het streven naar 'modern' worden heeft ook alles te maken met technologie. De Sovjets moeten zich bewust zijn dat de kloof met het Westen steeds groter wordt. De mensen moeten toch een bepaalde informatie over hun eigen bestaan krijgen. Zij kunnen niet in de modernste fabrieken en laboratoria werken en hun hersenen gebruiken om de meest geavanceerde produkten te maken en buiten die fabrieken plotseling debiel worden en níét denken, zo van: o nee, hier ga ik te ver, want Brezjnev of Andropov verbiedt het om daarover te denken. Dat kan niet. Die gespletenheid is ongelooflijk slecht en dat probleem moeten de Sovjetautoriteiten op de een of andere manier oplossen.